

УДК 94:[061.1:364.4-053.2](477)“1924/1936”
DOI: 10.31651/2076-5908-2019-2-26-35

ОЛЯНИЧ Лариса Володимирівна
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-економічних
дисциплін Харківської гуманітарно-
педагогічної академії
Orcid ID: 0000-0002-4924-145X
e-mail: larisa.olyanich26@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ДИТЯЧОЇ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ 1920–30-х рр.: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ІСТОРІОГРАФІЇ

Стаття присвячена дослідженню історіографічних питань дитячої безпритульності в Україні у 20-30-ті роки ХХ ст. Ці питання досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Вітчизняні історіографічні джерела умовно можливо поділити на три основних періоди, упродовж яких з'явилися книги, дисертації, статті, збірники статей, рецензії. Перший охоплює 20-ті роки, характерний появою великої кількості літератури з проблем безпритульності дітей. Другий стосується 30–80-х рр., тобто розвитку радянської історіографії. Третій період припадає на 90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст., коли стало можливе деідеологізоване вивчення дитячої безпритульності, її причин, форм та наслідків. Зарубіжна історіографія цієї проблеми представлена переважно американськими, російськими та німецькими дослідниками.

Ключові слова: дитяча безпритульність, історіографічні джерела, дослідження соціально-правових аспектів безпритульності, дослідження причин безпритульності, історико-педагогічні дослідження.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство переживає стадію політичної структуризації, лібералізації відносин власності та укладів економічно-господарської діяльності, докорінної реорганізації системи державного забезпечення населення, впливу інтеграційних та глобалізаційних процесів у світі, відтак зіткнулося з небувалими формами девіантної поведінки значних груп людей, з гострими соціальними аномаліями – масовою дитячою бездоглядністю та безпритульністю, наркоманією та алкоголізмом, злочинністю серед неповнолітніх. Бездоглядність породжує безпритульність, яка набуває прихованих і відкритих форм поширення в суспільстві.

Мета дослідження. Історіографічний аналіз літературних джерел передбачає передусім виявлення проблемно-фактологічних пріоритетів та теоретико-методологічних підходів науково-історичних досліджень, концепцій, наукових шкіл і напрямків. Для кваліфікаційних праць, крім перелічених завдань, важливо з'ясувати стан наукового вивчення конкретної історичної проблематики, встановити теоретичний рівень, монографій, дисертацій, статей, тобто проаналізувати історіографічні джерела в контексті теми наукової роботи.

Виклад основного матеріалу. Дотримуючись класичного принципу історіографічного огляду літератури з конкретної науково-історичної проблематики, обрано проблемно-тематичний хронологічний підходи щодо висвітлення стану фактологічних розробок з питань історії дитячої безпритульності в Україні 20–30-х рр. Ці питання досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Вітчизняні історіографічні джерела умовно можливо поділити на три основних періоди, упродовж яких з'явилися книги, дисертації, статті, збірники статей, рецензії. Перший охоплює 20-ті роки, характерні появою великої кількості літератури з проблем безпритульності дітей, без виявлення та висвітлення якої важко уявити кваліфікаційне дослідження. Другий стосується 30–80-х рр., тобто розвитку радянської історіографії та формування історико-педагогічного напрямку. Третій припадає на 90-ті рр.

XX – початок XXI ст. Названа періодизація є умовною, яка не претендує на оригінальність, позаяк виконує суто прагматичну функцію: систематизації та класифікації літератури з історії безпритульності дітей, визначення фактологічних пріоритетів, наукових напрямків вивчення проблеми, встановлення рівня її історико-теоретичної розробки. Зарубіжна історіографія цієї проблеми представлена переважно американськими, російськими та німецькими дослідниками.

Дитяча безпритульність, яку вважали соціальною аномалією радянського суспільства, вирізнялася від традиційної теорії педагогіки специфікою дослідження, хоча відома у 20-х рр. дослідниця безпритульності дітей М.І. Маро (Левітіна) намагалася обґрунтувати «марксистський метод» стосовно цієї проблематики [1]. Вона вважала, що організаційні форми, методи і принципи соціального виховання безпритульних мають відповідати «комуністичній ідеології та колективізму як основі життя майбутнього суспільства» [1, 148]. Марксистська оцінка педагогічних систем була ґрунтовно викладена у двотомнику Е. Мединського, що побачив світ у 1925 р. [2; 3], справивши методологічний вплив на історію радянської педагогічної думки.

Соціальні основи безпритульності висвітлювалися в працях Е.С. Ліфшиць, опублікованих у 1924 р у вигляді брошури [4] та розгорнуто в монографії [5]. Її книга мала 4 частини: перша стосується дитячої безпритульності і дитячих правопорушень, друга – походження злочинності, третя – соціального складу безпритульних, четверта – «справжніх причин». Володіючи соціологічною термінологією, а також матеріалом, дослідниця застосувала теоретичні принципи суто формаційного підходу до висвітлення проблеми дитячої безпритульності при капіталізмі і соціалізмі. Вона зазначає, що термін «моральна дефективність» – звичний для 20-х рр., хоча з соціальної точки зору віддзеркалює ганебне для суспільства явище [5, 101]. Її монографія є справді науковим дослідженням, у якій згадана авторка полемізує з радянськими та зарубіжними ученими, педагогам-практиками, покликається на досвід роботи трудових комун та інших установ і закладів.

Соціально-правові аспекти, але в контексті подолання безпритульності, розглядалися в книгах Маро (М.І. Левітіної) [6; 7], яка проаналізувала досвід боротьби з так званою «вуличною безпритульністю» дітей на Катеринославщині і в Криму, зосереджуючись на соціології побуту безпритульних. Історія виникнення та діяльності громадських організацій боротьби з дитячою безпритульністю фактично не вивчалася у 20-х рр., тому що тоді лише відбувалося її становлення. Статті про роботу товариства «Друзі дітей» мали інформативно-прикладний характер, насичені фактами, поточною статистикою, які можна скоріше віднести до джерел, ніж до наукової літератури. Це стосується публікацій М. Вейценфельда [8], Т. Кошельової [9], Ю. Наумова [10], О. Рябченка [11], у яких товариство «Друзі дітей» згадується побіжно. Варто назвати статтю В. Власова, опубліковану у 1929 р. [12], автор якої одним із перших наважився показати «добровільні об'єднання, як форму радянської демократії», відтак здійснив їх класифікацію за галузевим принципом, але жодним словом не згадав про товариство «Друзі дітей».

Підсумовуючи огляд літератури 20-х рр., зазначу наявність близько двох десятків ґрунтовних монографічних праць про соціально-економічні причини дитячої безпритульності та боротьбу з нею.

У 30-х рр., коли замовчувалася масова безпритульність дітей, дослідження її справжніх причин і форм існування призупинилося: не виходили книги, брошури, теоретичні статті, посилювався вплив політичної цензури, спостерігалася ідеологізація історичної та історико-педагогічної науки, а відомі учені зазнали репресій.

Лише у повоєнний період відновилося наукове дослідження історії боротьби з дитячою безпритульністю. Так, у 1953 р. була захищена одна з перших дисертацій, предметом якої були заходи партійно-державних органів щодо ліквідації безпритульності дітей у

1917–1925 рр. [13]. Дисертаційна робота С.С. Коваленка стосувалася історії виникнення і діяльності дитячих будинків в УСРР 1917–1929 рр. [14]. Окремі аспекти проблеми дитячої безпритульності висвітлювали М.М. Грищенко [15], автори колективної монографії з історії народної освіти, опубліковані у 1957 р. [16]. Особливістю історіографії 50-х рр. з питань дитячої безпритульності було те, що її вивчали переважно в контексті історико-педагогічних дисциплін та розвитку народної освіти.

В дослідженнях 60–80-х рр., які стосувалися проблем історії боротьби з безпритульністю переважала концепція соціалістичного оптимізму, тобто висвітлення соціальної турботи партії і радянської держави про дітей. Така тенденція простежувалася в дисертаційному дослідженні, присвяченому ролі комсомолу у подоланні безпритульності дітей в Україні 20-х рр. [17]. Діяльності товариства «Друзі дітей» в роки непу торкнувся В.І. Чуб, дисертація якого була захищена у 1985 р. [18]. Він зазначив, що у 1928 р. вдалося призупинити дитячу безпритульність, а «...вирішальним фактором її ліквідації виявився курс на індустріалізацію і колективізацію сільського господарства», відтак у 1931 р., на його думку, було подолано «...дитячу безпритульність в країні» [18, 3]. Висновок надто оптимістичний, особливо щодо дати остаточної ліквідації безпритульності у 1931 р. та усунення її рештків у 1932 р. Зазначу також, що перші осередки товариства «Друзі дітей» почали з'являтися до лютого 1924 р., тому викликає сумнів його теза про набуття ними статусу добровільного товариства лише у травні 1927 р.

Сучасна українська історіографія, формування якої припадає на початок 90-х рр., виявила неабияке зацікавлення проблемами історії боротьби з дитячою безпритульністю у 20–30-х рр. та має близько 10 дисертацій з історії боротьби з дитячою безпритульністю в Україні 20–30-х рр. Вони висвітлюють діяльність надзвичайних державних органів, участь дослідних установ Наркомосу, педагогічних закладів, систему виховання в трудових колоніях, очолюваних А.С. Макаренком.. Так, українська дослідниця І.І. Диптан, з'ясовуючи діяльність надзвичайних державних органів по ліквідації безпритульності дітей в УСРР 1919–1932 рр., визнала передчасним рішення уряду про реорганізацію Центральної комісії допомоги дітям (ЦКДД) у 1932 р., тому що голод зумовив масову дитячу безпритульність [19]. Дисертація Л.В. Тютюнник присвячена діяльності дослідних установ Наркомосу УСРР 1922–1937 рр. [20], але про безпритульність у ній чомусь не згадується, хоча функціонувала ціла система органів соціального виховання, спеціальні комісії. Винятком для історико-педагогічних досліджень є дисертація В.А. Лук'янової про розвиток експериментальної педагогіки в Україні 20–30-х рр. [21], авторка якої торкається досвіду боротьби з безпритульністю, а також робота Н.М. Носовець про систему трудового виховання А.С. Макаренка [22]. Історичністю вирізняється дисертація В.Є. Виноградової-Бондаренко, яка намагалася простежити особливості безпритульності 20-х та 90-х рр. в Україні, аналізуючи причини, форми існування, засоби її подолання [23]. Дослідниця виділяє три етапи боротьби з безпритульністю (1921–1923, 1924–1925, 1926–1928), виокремлюючи період появи осередків товариства «Друзі дітей» у 1924–1928 рр. та створення у 1927 р. «самостійної громадської організації – Всеукраїнського товариства «Друзі дітей» [23, 8]. Його діяльність висвітлюється у четвертому розділі дисертації А.Г. Зінченко, авторка якої зазначає, що саме товариство «Друзів дітей» та Український Червоний Хрест найбільш ефективно серед громадських організацій займалися подоланням безпритульності як соціального явища [24]. Державна політика в галузі боротьби з соціальними аномаліями періоду непу – предмет дисертаційного дослідження І.В. Іщенко, котрий зараховує до них і дитячу безпритульність, яка набула тоді масового явища [25]. В дисертації О.С. Паращевіної показано роль системи органів освіти у подоланні дитячої безпритульності [26], тобто заповнено до певної міри прогалину в історіографії. На її переконання безпритульність дітей не була подолана до середини

30-х рр., тому що голодомор 1932–1933 рр. спричинив нову хвилю масової вуличної безпритульності різновікових груп дітей. Дослідниця зосереджується на соціально-правових та соціовиховних аспектах проблеми, тому не займається висвітленням діяльності громадських організацій. Проблема дитячої безпритульності присвячені також праці Т. Букресва [27], О. М. Чебана [28], С. О. Пришляка [29] Л. В. Олянич [30].

Історичні аспекти виникнення масової безпритульності у 1931–1933 рр. висвітлювали С.В. Кульчицький і Є.П. Шаталіна [31], та автори колективної монографії про Голодомор 1932–1933 рр. в Україні [32].

Російська радянська історіографія 60–80-х рр. історії боротьби з безпритульністю дітей представлена дисертаційними роботами М.М. Черняка [33], О.М. Хмирьова [34], Н.В. Шишової [35], які написані на матеріалах РСФРР, але є концептуально однотипними, хоча хронологічні рамки доводять до 1936 р. Виокремлено роль і місце громадських організацій в боротьбі з явищем дитячої безпритульності. Документально-джерельну базу становлення добровільних товариств в СРСР 1917–1936 рр. досліджувала Т.П. Коржихіна [36], яка показала особливості взаємовідносин держави і громадських об'єднань, виконання ними функцій державних органів [37]. Необхідно також згадати про статтю Л.А. Жукової, яка стосувалася саме діяльності товариства «Друзі дітей» у справі ліквідації дитячої безпритульності в РСФРР 1923–1932 рр. [38].

Сучасні російські історики також досліджують проблеми ліквідації дитячої безпритульності у 20–30-х рр., але на матеріалах РСФРР. Так, Г.Д. Реутова, з'ясовуючи особливості соціально-економічного походження безпритульності дітей, показала її кількісне зростання упродовж 1932–1933 рр., подолати яку вдалося наприкінці 1935 – початку 1936 рр. [39]. Становище безпритульних підлітків 20-х рр. висвітлено в монографії Г.К. Валієва та В.І. Ісаєва, які розглядають соціальні аномалії радянського суспільства [40]. Стаття Т.М. Смирнової присвячена малодослідженому і маловідомому факту – евакуації дітей в Чехословаччину у 1921–1922 рр. з Росії [41]. У 1999 р. була захищена дисертація Н.В. Кисельовою про функціонування добровільних товариств Радянської Росії [42], а в 2001 р. побачила світ ґрунтовна монографія І.М. Ільїної про громадські організації Росії 20-х рр. [43]. Російська дослідниця здійснила широку класифікацію громадських організацій, виокремивши їх десять типів, зарахувавши товариство «Друзі дітей» до організації допомоги і взаємодопомоги [43, с. 201]. У 2006 р. вийшов збірник статей про материнство і дитинство в Росії за редакцією Ю.О. Полякова [44]. Російські історики зосереджуються на діяльності добровільних товариств, здійснюючи їх науково-історичну класифікацію, але уникають розгляду конкретних товариств, яких у 20–30-х рр. налічувалося майже 5 тисяч.

Сучасна західна історіографія вивчає повсякденне життя радянського суспільства, застосовуючи різні теоретичні підходи. Необхідно назвати ґрунтовну статтю американського ученого Дж. Бредлі, присвячену виявленню організаційних форм та визначенню ролі і місця громадських організацій в СРСР 1917–1932 рр. [45]. Він розглядає їх створення та діяльність в контексті теорії тоталітаризму, відтак громадські організації, серед них і товариство «Друзі дітей», на його переконання, «продукт радянського ладу» [45, 43]. Історичний факт масової безпритульності в Україні періоду голоду 1932–1933 рр. розкрив відомий американський дослідник Р. Конквест в опублікованій 1986 р. англійською [46] та нещодавно перекладеної українською мовою монографії [47].

Історичні та історико-педагогічні аспекти подолання дитячої безпритульності в Україні 20–30-х рр. висвітлювали німецькі дослідники, особливо представники марбурзької наукової школи – Л. Фрьозе, Г. Хілліг, З. Вайтц. Визначення «марбурзька школа» стосується історико-педагогічних досліджень німецьких учених, які не мали базової історичної освіти, але заснували науковий напрямок вивчення історії становлення та функціонування в Україні

20–30-х рр. системи соціально-профілактичних установ для безпритульних дітей та неповнолітніх правопорушників – трудових колоній, дитячих будинків, реформаторій, висвітлили організаційно-педагогічний досвід роботи українських педагогів – Г.Г. Ващенко, А.С. Макаренка, опублікували їх маловідомі твори. Говорити про наукову школу можна, тому що вона представлена працями відомих на Заході та в Україні учених. Зокрема, Г. Хіллїг – відомий макаренкознавець, автор низки праць з історії радянської педагогіки, літературно-педагогічної спадщини Макаренка, створення та діяльності установ для соціально-трудової реабілітації безпритульних дітей в Україні.

Перші публікації марбурзьких учених з'явилися у 60-х рр., які стосувалися критичного аналізу німецькомовної літератури про А. Макаренка [48, 49]. У 1976 р. побачив світ перший том вибраних творів радянського педагога і письменника, підготовлений Г. Хіллїгом і З. Вайтцом [50], котрий висвітлював проблеми дитячої безпритульності, а з другого боку засвідчив ґрунтовність та об'єктивність історико-педагогічних студій марбурзьких дослідників. Весною 1989 р. в Марбурзі відбувся міжнародний симпозиум, учасниками якого були німецькі, радянські та учені з країн соціалістичного табору. Наукові доповіді виголосили: Л. Фрьозе про інтернаціоналізацію Макаренка [51], З. Вайтц про деякі аспекти життя і творчості педагога [52], Г. Хіллїг про автобіографічні висловлювання Макаренка та їх достовірність [53]. Того ж самого року з'явилася стаття Г. Хіллїга про національну ідентичність Макаренка, опублікована у французькому науковому щорічнику [54]. У 1993 р. вийшов ювілейний випуск «Opuscula Makarenkiana», присвячений 25-річчю заснування лабораторії «Макаренко-реферат» при Марбурзькому університеті, яку очолював Г. Хіллїг. Видання, опубліковане окремою книгою, виявилось збірником наукових статей, хронікою становлення дослідного центру, бібліографічним довідником його публікацій [55]. Це була перша спроба своєрідного історіографічного узагальнення наукових досліджень в галузі макаренкознавства, з'ясування суперечливих питань з історії діяльності колонії ім. Горького, комуни ім. Держинського, а також життя і творчості самого Макаренка.

Предметом наукових досліджень Хіллїга є номенклатура освітніх установ в УСРР 20–30-х рр. Його перша розвідка стосувалася біографії відомих у 20-х рр. учених в галузі дефектології, соціальної педагогіки та психології дитячого колективу: І.П. Соколянського, О.І. Попова, О.С. Залужного [56]. Вони, судячи з фактологічного дослідження Хіллїга, мали безпосереднє відношення до подолання безпритульності дітей. У 1999 р. він опублікував ґрунтовну монографію, присвячену з'ясуванню біографій посадових осіб системи освіти в УСРР, які стали персонажами «Педагогічної поеми» Макаренка [57]. Оригінальність книги полягає в тому, що її автор відтворив на основі опублікованих справ та різних архівних матеріалів організаційну і громадсько-політичну діяльність номенклатури, яка виявилася героями легендарного твору педагога-письменника. До науково-документальної розвідки потрапили 28 осіб, які працювали тоді в установах Наркомосу УСРР, ДПУ, НКВС, займаючись проблемами дитячої безпритульності.

Наукові праці Л. Фрьозе, З. Вайтца, Г. Хіллїга розкривають історію боротьби з дитячою безпритульністю в Україні 20–30-х рр., діяльність трудових колоній та комун, їх персональний управлінський склад, номенклатуру системи освіти, її роль і місце у подоланні соціальної аномалії – безпритульності дітей.

Теоретичні проблеми радянської педагогіки 20-х – початку 30-х рр. дослідила М. Крюгер-Потратц, монографія якої з'явилася у 1987 р. [58]. Вона проаналізувала твори відомих у 20-х рр. учених в галузі педагогічної думки, а також торкнулася деяких питань теорії Макаренка, його методу виховання безпритульних правопорушників.

Висновки. Підсумовуючи історіографічний огляд наукової літератури з проблеми історії боротьби з безпритульністю дітей в Україні 20–30-х рр., видно, що проблема вивчалася як вітчизняними та зарубіжними дослідниками, які мали різні підходи до вивчення, різних

ступінь впливу ідеологічних факторів, різні цілі досліджень, але загалом дає це можливість всебічного вивчення історії дитячої безпритульності.

Список використаної літератури

1. Маро (М.И. Левитина). Беспризорные. Социология, быт, практика работы / с предисловием Б. Залкинда. Москва : Новая Москва, 1925. 454 с.
2. Медынский Е. История педагогики. Том. 1. Москва : Работник Просвещения, 1925. 312 с.
3. Медынский Е. История педагогики. Том. 2. Москва : «Работник Просвещения», 1926. 336 с.
4. Лифшиц Е. С. Детская безпризорность и новые формы борьбы с нею. Методические письма работникам социально-правовой охраны. Москва : Работник Просвещения, 1924. 25 с.
5. Лифшиц Е. С. Социальные корни безпризорности. Москва : Работник Просвещения, 1925. 206 с.
6. Маро (М. И. Левитина). Марксистский метод в применении к изучению и воспитанию безпризорного // Вестник просвещения. 1924. № 9. С. 140–153.
7. Маро (М. И. Левитина). Работа с безпризорными. Практика новой работы в СССР. Харьков : Труд, 1924. 94 с.
8. Вейценфельд М. Пройденный путь // Друг детей. 1927. № 10. С. 4–5.
9. Кошелева Т. Из практики участия советской общественности в работе по борьбе с безпризорностью и безнадзорностью детей // Детский дом. 1928. № 3. С. 30–34.
10. Наумова Ю. Общественность в борьбе с безпризорностью // Народное просвещение. 1926. № 8. С. 65–67.
11. Рябченко О. Борімося з безпритульністю // Радянська освіта. 1926. № 5. С. 36–38.
12. Власов В. Добровольные объединения как форма советской демократии (общества и союзы не преследующие целей извлечения прибыли) // Советское строительство. 1929. № 4. С. 56–73.
13. Чех С.М. Мероприятия Коммунистической партии и Советского правительства по борьбе с детской безпризорностью в период восстановления народного хозяйства СССР (1917–1925 гг.): Автореф. дис. канд. пед. наук. К., 1953. 25 с.
14. Коваленко С. С. История возникновения и развития детских домов в Украинской ССР в период с 1917 по 1929 гг.: Автореф. дис. канд. пед. наук. К., 1954. 22 с.
15. Грищенко М.М. Розвиток народної освіти на Україні за роки радянської влади. К.: Т-во «Знання», 1957. 43 с.
16. Розвиток народної освіти і педагогічної науки в Українській РСР. 1917–1957. К.: Радянська школа, 1957. 446 с.
17. Гусак А. А. Комсомол – помощник Коммунистической партии в борьбе с детской безпризорностью на Украине (1921–1928 гг.): Автореф. дис. канд. ист. наук. Днепропетровск, 1976. 27 с.
18. Чуб В. И. Деятельность Коммунистической партии Украины по ликвидации детской безпризорности в годы осуществления новой экономической политики: Автореф. дис. канд. ист. наук. Харьков, 1985. 21 с.
19. Диптан И. И. Деятельность чрезвычайных государственных органов борьбы с детской безпризорностью в Украинской ССР (1919–1932 гг.): Автореф. дис. канд. ист. наук. К., 1991. 23 с.
20. Тютюнник Л. В. Проблемы деятельности опытных учреждений Наркомпроса Украины (1922–1937 гг.): Автореф. дис. канд. ист. наук. К., 1992. 24 с.
21. Лук'янова В. А. Розвиток експериментальної педагогіки в Україні (20–30 роки ХХ століття): Автореф. дис. канд. пед. наук. Харків, 2003. 20 с.
22. Носовець Н.М. Гуманістична спрямованість системи трудового виховання молоді в педагогічній спадщині А. С. Макаренка: Автореф. дис. канд. пед. наук. Харків, 2003. 21 с.
23. Виноградова-Бондаренко В. Є. Виховання безпритульних дітей в Україні 20-х рр. ХХ століття: Автореф. дис. канд. пед. наук. К., 2001. 21 с.
24. Зінченко А. Г. Дитяча безпритульність в Радянській Україні в 20-х – першій половині 30-х років ХХ століття: Автореф. дис. канд. іст. наук. Одеса, 2002. 17 с.
25. Іщенко І. В. Державна політика в сфері боротьби з соціальними аномаліями періоду непу (1921–1928 рр.): досвід, протиріччя, уроки (за матеріалами Півдня України): Автореф. дис. канд. іст. наук. Дніпропетровськ, 2003. 16 с.
26. Парашевіна О.С. Роль системи народної освіти у подоланні дитячої безпритульності в 20-х –

- першій половині 30-х рр. XX століття в Україні: Автореф. дис. канд. іст. наук. Дніпропетровськ, 2005. 17 с.
27. Букреев Т. Дитяча безпритульність в Україні в період формування радянського тоталітарного режиму: аналіз закордонної історіографії // *Scriptorium nostrum*. 2019. № 1 (12). С. 192-204.
 28. Чебан О. Протидія злочинності та безпритульності неповнолітніх на транспортних магістралях: історичний генезис // *Економіка та управління на транспорті*. 2016. Вип. 2. С. 246–254.
 29. Пришляк С.О. Дитяча безпритульність в Україні у 20-30-х рр. XX століття // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: серія юридична*. 2012. № 2 (1), 2012.
 30. Олянич. Л.В. Створення та діяльність Всеукраїнського товариства “Друзі дітей” (1924–1936 рр.): організаційний статус, структура та функції: монографія. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. 200 с.
 31. Кульчицький С. В., Шаталіна Є. П. Становище дітей на Україні у 1931–1933 рр. (Документи, розповіді). К.: Вища школа, 1989. 26 с.
 32. Голод 1932–1933 років в Україні: причини і наслідки. К.: Наукова думка, 2003. 886 с.
 33. Черняк М.М. Коммунистическая партия – организатор охраны здоровья и коммунистического воспитания подрастающего поколения (1917–1923 гг.): Автореф. дис. канд. ист. наук. Москва, 1970. 21 с.
 34. Хмырев А. Н. Охрана детства и профилактика беспризорности в Петрограде (1917–1920 гг.): Автореф. дис. канд. ист. наук. Ленинград, 1980. 23 с.
 35. Шишова Н. В. Борьба советского государства за преодоление детской беспризорности в 1920–1936 гг.: Автореф. дис. канд. ист. наук. Ростов-на-Дону, 1982. 24 с.
 36. Коржихина Т. П. Документы добровольных обществ переходного периода от капитализма к социализму в СССР (1917–1936). Состояние и потребности исследования // *Археографический ежегодник за 1984 год*. Москва, 1986. С. 173–180.
 37. Коржихина Т. П. К вопросу о взаимоотношениях государства и общественных организаций СССР в условиях государства диктатуры пролетариата // *Государственные учреждения и общественные организации СССР. История и современность*. Межведомственный сборник. Москва. 1985. С. 53–60.
 38. Жукова Л. А. Деятельность общества «Друг детей» по ликвидации детской беспризорности в РСФСР (1923–1932) // *Государственные учреждения и общественные организации СССР. История и современность*. Межведомственный сборник. Москва. 1985. С. 75–76.
 39. Реутова А. Д. Ликвидация массовой детской беспризорности в 1921–1935 годах (На материалах Верховолжья): Автореферат диссертации канд. ист. наук. Иваново, 2004. 25 с.
 40. Валиев Г.Х., Исаев В.И. Социальные аномалии в Сибири: историко-криминологический анализ (1920-е гг.). Новосибирск: Изд-во СГУГСа, 2006. 150 с.
 41. Смирнова Т.М. О судьбе советских детей, эвакуированных в Чехословакию в начале 1920-х годов // *Отечественная история*. 2007. № 1. С. 77–93.
 42. Киселева Н. В. Добровольные общества в Советской России (1917 – конец 1920 гг.): Автореф. дис. док. ист. наук. Ростов-на-Дону, 1999. 54 с.
 43. Ильина И. Н. Общественные организации России в 1920-е годы. Москва : ИРИ РАН, 2001. 213 с.
 44. Материнство и детство в России. XVIII–XXI вв. Сборник научных статей. В 2-х частях / Отв. ред. Ю.А. Поляков, науч. ред. В.Б. Жиромская, В. Э. Багдасарян. Москва : МГУС, 2006. 338 с.
 45. Брэдли Дж. Добровольные общества в Советской России. 1917–1932 гг. // *Вест. Моск. ун-та. Серия 8. История*. 1994. № 4. С. 34–45.
 46. Conguest R. The Harvest of Sorrow Soviet Collectivization and the Terror-Famine. New-York: Oxford, 1986. 412 p.
 47. Конквест Р. Жнива скорботи. Радянська колективізація і голодомор. Луцьк: Терен, 2007. 354 с.
 48. Makarenko A. S. Das deutschsprachige Schrifttum bis 1962. Berlin: Osteuropa Institut an der Freien Universitat; Wiesbaden Otto Harrassowitz, 1963. 102 s.
 49. Die Literatur der Bundesrepublik Deutschland Über Makarenko 1963–1965. Bibliographié Referat, Kritik // *Makarenko in Deutschland 1927–1967. Texte und Berichte. Mit einer Einführung von L. Froese*. Braunschweig: Westermann, 1968. S. 330–435.
 50. Makarenko Anton S. Gesammelte Werke: Marburger Ausg. / hrsg. von Leonhard Froese / Band 1.

Veröffentlichungen 1923–1931 / Bearbeitet von S. Weitzund G. Hillig. Ravensburg: Otto Maier Verlag, 1976. 146 s.

51. Фрезе Л. К проблеме интернациональности А.С. Макаренко // Современное состояние и перспективы макаренковедения. Материалы 6-го международного симпозиума (с 28 апреля по 2 мая 1989 г.) / Под ред. Г. Хиллига и З. Вайтца. Мюнхен: 1994. С. 17–24.
52. Вайтц З. О некоторых актуальных проблемах понимания жизни и творчества Макаренко. Вопросы к научным исследованиям // Современное состояние и перспективы макаренковедения. Материалы 6-го международного симпозиума (с 28 апреля по 2 мая 1989 г.) / Под ред. Г. Хиллига и З. Вайтца. Мюнхен: 1994. С. 68–80.
53. Хиллиг Г. Автобиографические «фантазии» Макаренко. О ценности его автобиографических высказываний с точки зрения исследования // Современное состояние и перспективы макаренковедения. Материалы 6-го международного симпозиума (с 28 апреля по 2 мая 1989 г.) / Под ред. Г. Хиллига и З. Вайтца. Мюнхен: 1994. С. 81–95.
54. Hillig G. Zum Problem von A. S. Makarenkos nationaler Identität // Cahiers du Monde russe et soviétique (Paris). 1989. № 1–2. S. 137–158.
55. 25 Jahre Makarenko-Referat. Opuscula Makarenkiana. Nr. 13. Marburg, 1993. 285 s.
56. Хиллиг Гетц. Прометей Макаренко и «Главбоги» педолимпта: Соколянский, Залужный, Попов. Opuscula Makarenkiana. Nr. 19. Marburg, 1997. 147 с.
57. Hillig G. Verblaßte Gesichter, vergessene Menschen... 28 Porträts von «Freunde» und «Feinde» A. S. Makarenkos. Bremen: Edition Temmen, 1999. 295 s.
58. Krüger-Potrats Marianne. Absterben der Schule oder Verschulung der Gesellschaft? Die sowjetische Pädagogik in der Zweiten Kulturrevolution 1928–1931. München: Erich Wewel Verlag, 1987. 368 s.

References

1. Levitina, M. I. (Maro) (1925). *Homeless. Sociology, life, work practice / with a foreword by B. Zalkind*. Moscow: New Moscow (in Russ.).
2. Medynsky, E. (1925). *History of pedagogy. (Vol. 1)*. Moscow: Worker of Enlightenment (in Russ.).
3. Medynsky, E. (1926). *History of pedagogy. (Vol. 2)*. Moscow: Worker of Enlightenment (in Russ.).
4. Livshits, E. S. (1924). *Children's homelessness and new forms of struggle with it. Methodical letters to employees of social and legal protection*. Moscow: Worker of Enlightenment (in Russ.).
5. Livshits, E. S. (1925). *The social roots of homelessness*. Moscow: Worker of Enlightenment (in Russ.).
6. Levitina, M. I. (Maro) (1924). The Marxist method as applied to the study and education of the homeless. *Vestnik prosveshcheniya (Bulletin of education)*, 9, 140-153 (in Russ.).
7. Levitina, M. I. (Maro) (1924). *Work with street children. The practice of new work in the USSR*. Kharkov: Labor (in Russ.).
8. Weizenfeld, M. (1927). The Passed Path. *Drug detey (Friend of Children)*, 10, 4–5 (in Russ.).
9. Kosheleva, T. (1928). From the practice of participation of the Soviet public in the fight against homelessness and neglect of children. *Detskiy dom (Children's Home)*, 3, 30–34 (in Russ.).
10. Naumova, Y. (1926). Public in the fight against homelessness. *Narodnoye prosveshcheniye (Public Education)*, 8, 65–67 (in Russ.).
11. Ryabchenko, O. (1926). Fighting homelessness. *Radyanska osvita (Soviet education)*, 5, 36–38 (in Ukr.).
12. Vlasov, V. (1929). Voluntary associations as a form of Soviet democracy (societies and unions not pursuing the goal of profit). *Sovetskoye stroitel'stvo (Soviet Construction)*, 4, 56–73 (in Russ.).
13. Chekh, S. M. (1953). *Measures of the Communist Party and the Soviet Government to combat child homelessness during the period of restoration of the national economy of the USSR (1917-1925): autoabstract of dissertation ... candidate of pedagogical sciences*. Kyiv. (in Russ.).
14. Kovalenko, S. S. (1954). *The history of the emergence and development of orphanages in the Ukrainian SSR in the period from 1917 to 1929: autoabstract of dissertation ... candidate of pedagogical sciences*. Kyiv (in Russ.).
15. Gryshchenko, M. M. (1957). *Development of public education in Ukraine during the years of Soviet rule*. Kyiv: Society "Knowledge". (in Ukr.).

16. Gryshchenko, M. M. (1957). *Development of public education and pedagogical science in the Ukrainian SSR. 1917–1957*. Kyiv: Soviet school (in Ukr.).
17. Gusak, A. A. (1976). *Komsomol - Assistant to the Communist Party in the fight against child homelessness in Ukraine (1921–1928): autoabstract of dissertation ... candidate of historical sciences*. Dnepropetrovsk (in Russ.).
18. Chub, V.I. (1985). *Activities of the Communist Party of Ukraine to eliminate child homelessness during the years of the new economic policy: autoabstract of dissertation ... candidate of historical sciences*. Kharkov (in Russ.).
19. Diptan, I. I. (1991). *Activities of emergency state bodies to combat child homelessness in the Ukrainian SSR (1919–1932): autoabstract of dissertation ... candidate of historical sciences*. Kiev. (in Russ.).
20. Tyutyunnik, L. V. (1992). *Problems of the activity of experimental institutions of the People's Commissariat of Ukraine (1922–1937): autoabstract of dissertation ... candidate of historical sciences*. Kiev. (in Russ.).
21. Lukyanova, V. A. (2003). *Development of experimental pedagogy in Ukraine (20-30 years of XX century): autoabstract of dissertation ... candidate of pedagogical sciences*. Kharkiv (in Ukr.).
22. Nosovets, N. M. (2003). *The humanistic orientation of the system of youth labor education in the pedagogical heritage of A. S. Makarenko: autoabstract of dissertation ... candidate of pedagogical sciences*. Kharkiv (in Ukr.).
23. Vinogradova-Bondarenko, V. Ye. (2001). *Educating homeless children in Ukraine in the 20's of the XX century: autoabstract of dissertation ... candidate of pedagogical sciences*. Kyiv (in Ukr.).
24. Zinchenko, A. G. (2002). *Child homelessness in Soviet Ukraine in the 20's - the first half of the 30's of the XX century: autoabstract of dissertation ... candidate of historical sciences*. Odesa (in Ukr.).
25. Ishchenko, I. V. (2003). *State policy in the field of combating social anomalies of the NEP period (1921-1928): experience, contradictions, lessons (based on materials of the South of Ukraine): autoabstract of dissertation ... candidate of historical sciences*. Dnipropetrovsk (in Ukr.).
26. Parashchevina, O. S. (2005). *The role of the public education system in overcoming child homelessness in the 20's - the first half of the 30's of the XX century in Ukraine: autoabstract of dissertation ... candidate of historical sciences*. Dnipropetrovsk (in Ukr.).
27. Bukrev T. (2019). Children's homelessness in Ukraine during the formation of the Soviet totalitarian regime: an analysis of foreign historiography. *Scriptorium nostrum*, 1(12), 192-204. (in Ukr.).
28. Cheban, O. M. (2016). Counteraction of crime and homelessness of minors on the transport highways: historical genesis. *Ekonomika ta upravlinnya na transporti (Economics and management on transport)*, 2, 246–254 (in Ukr.).
29. Pryshlyak, S. O. (2012). Children's homelessness in Ukraine in the 20-30's of the XX century. *Naukovyy visnyk L'vivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav: seriya yurydychna (Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs: legal series)*, 2(1), 54-61 (in Ukr.).
30. Olanych, L. V. (2010). *Creation and activity of the All-Ukrainian Society "Friends of Children" (1924-1936): organizational status, structure and functions: monograph*. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University (in Ukr.).
31. Kulchitsky, S.V., & Shatalina, E.P. (1989). *The situation of children in Ukraine in 1931-1933 (Documents, short stories)*. Kyiv: High School (in Ukr.).
32. Smoliy, V. A. (Ed.) (2003). *The 1932-1933 Famine in Ukraine: Causes and Consequences*. Kyiv: Scientific Thought (in Ukr.).
33. Chernyak, M. M. (1970). *The Communist Party – the organizer of the protection of health and the communist education of the younger generation (1917-1923): autoabstract of dissertation ... candidate of historical sciences*. Moscow (in Russ.).
34. Khmyrev, A. N. (1980). *Child protection and prevention of homelessness in Petrograd (1917–1920): autoabstract of dissertation ... candidate of historical sciences*. Leningrad (in Russ.).
35. Shishova, N.V. (1982). *The struggle of the Soviet state to overcome child neglect in 1920–1936: autoabstract of dissertation ... candidate of historical sciences*. Rostov-on-Don (in Russ.).
36. Korzhikhina, T. P. (1984). Documents of voluntary societies in the transition from capitalism to socialism in the USSR (1917-1936). The state and needs of the study. *Arkheograficheskiy yezhegodnik za 1984 god (Archaeographic Yearbook for 1984)*, 173–180. (in Russ.).

37. Korzhikhina, T. P. (1985). On the question of the relationship between the state and public organizations of the USSR in the conditions of the state of the dictatorship of the proletariat. *Gosudarstvennyye uchrezhdeniya i obshchestvennyye organizatsii SSSR. Istoriya i sovremennost'.* *Mezhvedomstvennyy sbornik. (State institutions and public organizations of the USSR. History and modernity. Interdepartmental collection)* (pp. 53–60), Moscow (in Russ).
38. Zhukova, L. A. (1985). Activity of the society “Friend of children” on the elimination of child homelessness in the RSFSR (1923–1932). *Gosudarstvennyye uchrezhdeniya i obshchestvennyye organizatsii SSSR. Istoriya i sovremennost'.* *Mezhvedomstvennyy sbornik. (State institutions and public organizations of the USSR. History and modernity. Interdepartmental collection)* (pp. 75–76), Moscow (in Russ).
39. Reutova, A. D. (2004). *Liquidation of mass children's homelessness in 1921–1935 (Based on materials from the Upper Volga): autoabstract of dissertation candidate of historical sciences.* Ivanovo (in Russ).
40. Valiev, G. Kh., & Isaev, V. I. (2006). *Social anomalies in Siberia: historical and criminological analysis (1920s).* Novosibirsk: Siberian Transport University (in Russ).
41. Smirnova, T. M. (2007). On the fate of Soviet children evacuated to Czechoslovakia in the early 1920s. *Otechestvennaya istoriya (Patriotic History)*, 1, 77–93 (in Russ).
42. Kiseleva, N. V. (1999). Voluntary societies in Soviet Russia (1917 - end of 1920): *autoabstract of dissertation ... doctor of historical sciences.* Rostov-on-Don (in Russ).
43. Ilyina, I. N. (2001). *Public organizations of Russia in the 1920s.* Moscow: Institute of Russian History, Russian Academy of Sciences (in Russ).
44. Polyakov, Yu. A. (Ed.) (2006). *Motherhood and childhood in Russia. XVIII–XXI centuries. Collection of scientific articles. In 2 parts.* Moscow: Moscow State University of Service (in Russ).
45. Bradley, J. (1994). Voluntary Societies in Soviet Russia. 1917–1932. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 8. Istoriya (Bulletin of Moscow University. Series 8. History)*, 4, 34–45. (in Russ).
46. Conquest, R. (1986). *The Harvest of Sorrow Soviet Collectivization and the Terror-Famine.* New-York: Oxford.
47. Conquest, R. (2007). *The Harvest of Sorrow. Soviet collectivization and famine.* Lutsk: Teren (in Ukr.).
48. Eastern Europe Institute at the Free University Berlin (1963). *Makarenko A. S. The German-language literature until 1962.* (in Germ.).
49. (1968). The literature of the Federal Republic of Germany About Makarenko 1963-1965. Bibliography, review. *Makarenko in Germany 1927-1967. Texts and reports. With an introduction by L. Froese. (Makarenko in Deutschland 1927–1967. Texte und Berichte. Mit einer Einführung von L. Froese.)* (pp. 330-435). Brunswick: Westermann (in Germ.).
50. Weitzund, S., & Hillig, G. (Eds.) (1976). *Makarenko Anton S. Collected Works: Marburger Ausg. Volume I. Publications 1923-1931.* Ravensburg: Otto Maier Verlag (in Germ.).
51. Frese, L. (1989). To the problem of internationality A. S. Makarenko. In G. Hillig & S. Weitzund (Eds.), *Current status and prospects of Macarenology. Materials of the 6th international symposium (from April 28 to May 2, 1989)* (pp. 17-24). Munich (in Germ.).
52. Weitzund, S. (1989). About some urgent problems of understanding the life and work of Makarenko. Questions for scientific research. In G. Hillig & S. Weitzund (Eds.), *Current status and prospects of Macarenology. Materials of the 6th international symposium (from April 28 to May 2, 1989)* (pp. 68-80). Munich (in Germ.).
53. Hillig, G. (1989). Autobiographical “fantasies” of Makarenko. On the value of his autobiographical statements in terms of research. In G. Hillig & S. Weitzund (Eds.), *Current status and prospects of Macarenology. Materials of the 6th international symposium (from April 28 to May 2, 1989)* (pp. 81-95). Munich (in Germ.).
54. Hillig, G. (1989). On the problem of A. S. Makarenko's national identity. *Cahiers du Monde Russian and Soviet (Cahiers du Monde russe et soviétique)*, 1–2, 137–158. (in Germ.).
55. Hillig, G. (Ed.) (1993). *25 years Makarenko-Referat. Opuscula Makarenkiana. Nr. 13.* Marburg (in Germ.).
56. Hillig, G. (Ed.) (1997). *Prometheus Makarenko and the “Glavbogi” of the pedagogical Olympus: Sokolyansky, Zaluzhny, Popov. Opuscula Makarenkiana. Nr. 19.* Marburg (in Germ.).
57. Hillig, G. (1999). *Faded faces, forgotten people ... 28 portraits of “friends” and “enemies” A. S. Makarenko.* Bremen: Edition Temmen. (in Germ.).

58. Krüger-Potrats, M. (1987). *Dying of the school or schooling of society? Soviet pedagogy in the Second Cultural Revolution 1928-1931*. Munich: Erich Wewel Verlag (in Germ.).

OLYANYCH Larysa, Candidate of Sciences (History), Associate Professor, Department of socio-economic disciplines, Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy

PROBLEMS OF CHILD HOMELESSNESS IN UKRAINE OF THE 1920–30s: DEBATABLE ISSUES OF HISTORIOGRAPHY

Abstract. Introduction. *Modern Ukrainian society is undergoing a stage of political reorganization of the system of state securement of the population, liberalization of property relations and economic activities, so it faced problems of deviant behavior of large groups of people - mass child neglect and homelessness, drug addiction and alcoholism, crime. Studying historical experience would be useful to establish a system for overcoming child homelessness.*

Purpose. *Historiographical analysis of Ukrainian and foreign sources of child homelessness in Ukraine in 1920-1930.*

Results. *Ukrainian and foreign scientists have been researching this problem since the 1920's. Ukrainian sources can be divided into three main periods, during which there were books, dissertations, articles, collections of articles, reviews. The first covers the 20s, characterized by the emergence of a large amount of literature on the problems of street children. The second concerns the 30-80-ies, that is, the development of Soviet historiography. The third period since the 90s of the XX – the beginning of the XXI century, when it became possible ideology-independent study of child homelessness, its causes, forms and consequences. Mainly American, Russian and German researchers present foreign historiography of this problem. Modern Western historiography studies the daily life of Soviet society, applying various theoretical approaches. Russian historians also investigate the problems of eliminating child homelessness in the 20-30s, but on the materials of the RSFSR. German scientists studying the history of formation and functioning in Ukraine 20-30-s system of social and preventive arrangements for street children.*

Originality. *The degree of development of the topic in the historiography of the issue has recently been analyzed; the classification of literary sources is determined, the chronological, ideological and national features of the sources are revealed.*

Conclusion. *The problem of the history of the homelessness of children in Ukraine in the 1920's and 30's has been studied by both Ukrainian and foreign researchers, who had different approaches to studying, different degrees of influence of ideological factors, different goals of research, but in general it gives the possibility of a comprehensive and objective study of history child homelessness.*

Key words: *children's homelessness, historiographical sources, studies of social and legal aspects of homelessness, study of the causes of homelessness, historical and pedagogical research.*

Одержано редакцією 23.10.2019

Прийнято до публікації 30.10.2019

